

Rauf SADIXOV,
Azərbaycan MEA-nin Nizami adına
Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

XX osrin ikinci onilliyində Azorbaycanın mütbəttadına iştirak edən coşxayı şəxslərdən biri da Cəfər Bünyadzadə olmuşdur. Həmin ilərda Cəfər Bünyadzadə osasın görkəmli jurnalist, publisist və dramaturq Həsimbəy Vəzirovun redaktorluğunda naşirliyi ilə nəşr olunan "İtifaq", "Sədə", "Şəhər-haq" və "Sadə-yatın" kimini qızılırlarla feal iştirak etmişdir. Həmin mütbəttad organlarının sahiblərindən bi Cəfər Bünyadzadının günün müxtəlif məsələlərinin münasibat bildirən bir çox publisist meqələlərinə, badii yazılarına və sətirlik fleytenlərinə rast gəlirik.

Hasimbey Vəzirovun redaksiyası ilə dörc olunan qəzətlərdən oləvə biz onun imzasına "Zənbur", "Məktob" və s. kimi jurnalların sohifələrində və şübhəsiz k, özünləndə redaktörlüyü ilə nəşr olunan, "Molla Nasreddin" jurnalının ananəsini davam etdirən "Tut" satirik dörgisində rast gəlirik.

Cəfər Bünyadzadə publisist məqələ
və bədi yazılarını "Cəfər Bünyadzadə",
"C.Bünyadzadə", "mülliət Cəfər Bünyadzadə"
kimi imzaları ilə çap etdirmişsən-
satirik felyetonları "Molla Nasreddin"
satirik jurnalının onanəsindən uyğun olaraq,
imzalarla dərc etdirmişdir. Azərbay-
canın Əməkdar jurnalisti, görkəmli tadqi-
şatçı Qulam Moməddi özünün 1977-ci
ildə nəşr etdirdiyti "İmzalar" kitabından
sonra 30-a qədər gizli imzalarından istifadə
etdiyini göstərmişdir. Bunlarla bir çoxla-
rinanın Cəfər Bünyadzadə az sayda istifadə
etmişdir. Və bir dən onların hamısının
Cəfər Bünyadzadəyə maxsus olmaları bir
qədər inanılmazdır. O, öz satirik felyeton-
ları esasında "Sarasquqlu", "Molla Sarasquqlu"
və "Tutu" kimi gizli imzalarla oxuculara
cətdirmişdir.

Ölbatta, Cəfər Bünyadzadənin publi-
sist meqala və bədii yazılarında olduğu kimi,
satirik felyetonları da onun yaşadı-
ğı dövrdə Azərbaycanın mətbuat və iqtidam
tarixində xüsusi yər tutan gələkli-
şəxslərin qələmərlərindən istor yazı əsrlə-
şöhrəvər istəsə də onlarda qarşılanan məsa-
lərin shəhəriyyatın görlərindən bir olduğunu
şəhərindən göstərir. Onun yazılarında asasən məktob, mafar-
iq, ailə-mərisət məsələləri, hürəfat, və
vəzifələr qarşı mübarizə üşünləri, təskil
edir. Bu da təsəddüb deyildir. Çünki o,
1909-cu ilə "Nəşri-maarrif" cəmiyyətinin
"Dəriliñümlü-jənnə" seminarlığının bütürmiş
və homin cəmiyyətin məktoblarında "ibtil-
əfli məktob müallimi" dəরəcəsində işlər
deməsdir. Homin ilçəsinin mətbuat soh-
bələrindən onun "Məktob cəvəlcilər üçün"
şəhərində ali silsilə vazifələr rəst çələk-
şəhərində ali silsilə vazifələr rəst çələk-

Lakin nozora almaq lazımdır ki, XX eserin ovvallılarından mütbəət şəhərlərin onları belə mülliətlərinə adılarına, imzalarına rast görlür. Onlar ösdə, xalqın yüksək üyksüzeriyinən anlaşılgı bir dildə yazmış ona beləki ona bu və yigər dəcədə tasir etmişdir. Odur ki, bələ saxşorın asorlarını toplamadan, öyrənmədən və yaradıcılığını təhlil etmədən XX esin ovvallılarından Azərbaycan metbəətini və odabiyatını gedən prosesləri bülövlük yığmətləndirdi bilmərik.

CƏFƏR BÜNYADZADƏ VƏ ONUN “MƏHƏBBƏT UĞRUNDΑ SİYASƏT” ROMANI

Cofor Bünyadzado 1886-ci ilde Bakınnın Fatmeyri kəndində anadan olmuşdur. "Naşır-maqrif" cəmiyyətinin "Darulmuhib" imamı qurtardıqdan sonra onun məktobatında "ibtidai sinif müallim" kimi saflığı yox göstermiş, yuxarıda qeyd olunduğu kimi milli mətbuat sahifələrində badil, publisistik və satirik yazıları ilə fəal iştirak etmiş, 1914-1917-ci illərdə naşr olunan "Şəhərin Tuti" jurnalının redaktoru olmuşdur. 1918-ci ilde "Hümmət" qəzetinin mətbəəsində İslamlı və həmin qəzetin sahifələrində bir neçə məqalo ilə çıxış etmişdir. Cofor Bünyadzado 1918-ci ilin yayında bir neçə azərbaycanlı erməni ölkəndən xilə etmək məqsədiylə Fatmeyri kəndində aparılan onlara rast gelir və onlarda ölümürler.

Cofor Bünyadzadının beddi yaradıcılığı isə asosan ki istiqamət olmursa. Buna lardan biri lirik - sentimental, romantiq olub, rühiyyəli; digəri isə məşəf məzmunlu realist xarakterli beddi ösərlərdir. Cofor Bünyadzadının sentimental xarakterləri içərisində dəha çox diqqəti "Səda" qəzetiindən 1910-cu il 24-i nömrəsindən başlayaraq, bir neçə nömrəsində dorc olunmuş "Məhəbbət uğrunda siyaset" adlı nəşr edilmişdir. Müalif bu nəşr asosını roman adlandırmışdır. Əlbəttə, Cofor Bünyadzadının bu beddi osarı roman janrınm tələb etməyən, onun təqribən 1910-ci ildən bəyinat homin janrınlıqlarının cavab verən bir osor yaratmağı nəzərdə tutmamışdır. Sadəcə oraya burada müalif öz qohramanının sevgi macaralarını təsvir etdiyi üçün onu "roman", yəni "sevgi məhəbbət" romanı kimi qələm vermİŞDİR. Əsərin adı da "Məhəbbət uğrunda siyaset" adlanır.

Bu lirik-romantik bədii nəşr nümunosunun qəhrəmanı Rəhman adlı bir gəndir ki, o, yaşadığını şəhərə qonaq gəlmış Nədimə adlı bir qızı vurulmuş vo ona olan tükənməz sevgisini və məhabbatı ilə yaşayır. Onun basına gələn faksatlar da məhi orqan

Onlu başlıda gelen İlaikatır da manz ona
olu bu məhəbbətəndən, sevgidən doğur.
Ösərin evvəlində mülliəf göstərir ki:
Röhman atığında oturub öz xayıla ilə
məşğuldur. Onun fikri Nədiməye olan
sevincini, məhəbbətinin ürəyindən, xaya
lından çıxırmadıq. O, neçə ilərden bər
bir hər işini ataraq, unudaraq bir məhəbbət
olan Nədimənin dälincə düşməsinisini xaya
lına gotirək, bir azca fikirləşir və үrə
yində bir dəha Nədimə haqqında düşün
məscəyinini, qızın fikrini cəkməyacayının
adını bələ bir dala dilinə getirməyacayının
düşünürdü.

Üç il Rəhman Nədimin xəyali ile yaşadığından təsərrüfatı ilə müşəql olmağı vaxtı qalmışmış və bunə görə da bütün mali-mülki əlindən çıxmazı qorxusunu narahat edir və bunə görə da Nədiminə unutmağın çalışır. Cünki onu bu hala salan Nədimdir, ona olan möhəbbəti dir: "hənəf Nadima hara...mon hara...yox dahan fikrini üzürgəndən çıxarddım".

Müslümlüklerin yaşamadığı boyançuları tasvir ederken onun keşcidiyi hıssede hayocanları, narahatlığını belli tasvir eder. "Ayaga qalxıd. Durub otasında o torəf-bu torəfo qarğıdı başlıdı. Ürəğindən Nodimjanın möhəbbətinin çıxarıdı. Bizi da mösiyətindən, alış-verişindən hezərləşəməyə başladı. Fəqər bit neçə dəqiqə... Bir neçə dəqiqə gedirdikdən sonra şəhərin sənədiyin üstündə oqlaşdı".
Rəhman Nodimjanın hər cüro vadindan

Aşağıda Nüreddin Han'ın oğlu Nüreddin Bey, "Şeyx" olarak da bilinen, 12. yüzyılda Çıxtarlımaçlığına da bâcânnır. Hür hanı bir ışındı yapışsa da, onunla müsâl olmuşla çâllısa da yeno de özü istâmâden belo, Nâdîmînâ düşünnülmeliydi. Yeno onun fikri xo xâyi ilâ yaşaşır, yedîne qızın suratını günün öününde canlandırmaya çalışır. Bütün bunlar onu tango getirir: "A kişilər, vallah lətəpətə golmısın. Nə vəqfı kimi men böşbousuna fikirler ilə canımı cürümüş? Belə olmadi. Bundan sonra gərək qeyri qayda deolanın".

Rohman bundan sonra asobi halde bala kona çıxıraq orada geziyor, hıtar aradığında boyut almış bela istiyor, hırsını soyutmağı maqsadıyla balkonun mehaccarının yumruğunu vurur,iri addımlarla gezişir ve bir növ hırsını soyutmayıca çalır. Birkaç saat sonra hırsının etrafında bulunan horokullar Rohmanın öznünü bela narabat etmeye başlıyor. Ondan kıl, o, özlüyünden fikir losıldı: "Nü, na üçün? Döli ki olmamışdır." O, bu uyardı ilə, bu horokulları İl Nodimaya olan mənşəbbətinin türündən çıxarılmaya çalışır.

Lakin o, bütün burların öndüsünden golmayı bacardı. Mülliş vürgülüyorlarki, hatta sonrasında bir kimse olsayı belz o, bu heraketleri seen edecek idi. Çünkü onun gözüne yalnız Nadîme görünüyordu. Xeyalında yalnız Nadîme idi ve onda geyri bir kimşa yox idi. O, bu dalisayışının delosov heraketleri ilə Nadîmonin manzûbbatını üriyindən çıxartmaya, onu umumaqça çalışırı. Mülliş çöhranının heraketlerine haqq gitirirken yazır: "Lakin neşârımızla birlikte, onların bir mehabbeti üregində artub möhkemləşir, o mehabbət bir de bu haraket ilə red olarmış! Cətin olduğunu!"

A black and white photograph showing two men in traditional Ottoman-style clothing standing over a group of people lying on the ground, possibly victims of a massacre.

Onun qətlina səbəb bolşevik cildinə girən ermənilərin Bakı və ətraf kəndlərdə törətdikləri vəhşiliklərə etiraz etməsi və mətbuatda bununla bağlı məqalələr yazması idi

Daha fikrini ürügimden çıxarddım. Ah!"
Ayığa qalxdı, durub otasının içinde o
torof, bu torəf gordirişə başlıdı. Ürəğindən
Nadimonin mahabbətinin çıxardıb bir az da
öz mösiştəndən - alış-verişindən bozı
hesablar etməgo başlıdı. Fıqot bir neçə
deşiqdi. Bir neçə dəqiqə gordidən sonra
sandallıyanın üstündə eğildi. Fikrə getdi.
Bir vaxt xəber tutdu ki, genə Nadimonin
malxüsəyini ediyor, Nadimonin surətini
nezərinə götürək xiyalları.

"Ah! Niya heç bilmiyorum haradan Nödiminən adı yadına düşdü? Belə sey olmaz! A kişilər, vallah, lap tango gəlmışom! № qaqtı kimin bən - bos - boşuma fikir ilə canımı cürümüş? Belə olmadı. Bundan sonra gərkəq qeyri qayda ilə dolanam." Açıqli yerindən durdur, balkona çıxıb gediriş başlıdı. Bu defə lap hırslanmış idi... Açıqli-acıqli ayaqlarını bərk-bərk yeri vuraraq böyük-böyük addımlar ilə dolanırdı. Heyati xalı gördüyüün görəmi? - Yox! Mehəbbət ona basdan çıxartmışdır. Həyatda adam olsa ilə da bu qayda ilə gəzincək, hər bir acıqlanıb balkonun bu bəş o başına yetişdikdə bir yumruq da toxotərə vururdu. Niya? Nə üçün? Dəli ki, olmama idi. Həz özü da bilmiyordu, ancaq hərdən bir yragıma yumruq vururdu! Ancaq bu qayḍalar ilə Nödiminən möhəbbətinin ürəğindən çıxartmaq isteyordu. Lakin nüvə illərdən bəri hər bir daşıqqa və sanıyadıki bir möhəbbət bir ürəkda artıb möhkəmlaşa, o möhəbbət bir de böyle horəkat ilə rədd olarmı! Çətin rədd ola! Doğrudur. Rohman bə qəder çalışır, vurur ki, bir qayda ilə Nödiminən möhəbbətinin ürəğindən çıxartısan. Amma biça alləşib vuruşur. Böyle hərəkətlərin vəsiqəsi olaraq daha da bərkəsinə Nödiminən möhəbbəti ürəğində möhkəmlaşır. Budur! Bu defə Rohman lap acıqlanıb az qalıb ki, özünü balkondan yera atsın. Məc-nunaya suradı, gəzir.

Gah ağızı ile fit verərək balkonun qabağındaki ağaclarla qonmuş quşları qovalar, gah balkonun üstündən tullanıb düşür.

Rəhman bir dəqiqənin içinde dəgi-

şib fıkra getdi. Özü-özü ilə fikirləşib dedi ki, böylə yaşamaqdansa bir dəfələk ölüb gətsem bundan yaxşıdır." Yox, a kisi, nə üçün ölürom Bər əlsəm bu mal mükiyyətini qalacaq? Xeyir a... bən ölməgə layiq degilim! Həc insafdır ki, bən ölüm? Sonra Nədime nə olar? Nədime kimlər tamasa edir? Ayl Nədime Nədime! Nə-

maş eder: AX! Nadıma, Nadıma! № olardı ki, burada olaydı, sonin líl bir az sôbbat ededydim!..” Bu halda gönü övralarından birisini bir damdan qeyri bir dama keçen gördükde simasından Nadimeyo oxşadı. Biixtiyar tengenəfəs bir haldə agaya qalxdı, “Nadıma! Nadıma!” - deyərək özün balkondan heyətə tutıldı. Dama durmazıb istadi o övrəti çığırını. Bu halda tuidüğü işi düşüniñ qonşularından chiyit edərək yeno möyusana geri qayırdı. “Ah! Cənəhmən olsun Nadıma! Lag bela olub keçib başına. Şəhəndarı bari ha ellib vururşum ki. Nadimənin məshəb batını urağimdən çıxardım. Bərkəs olaraq dalınca cumuram. Bəlkə heç o. Nadıma degil, qeyri bir övrətidir. Onda nō cavab verdim?” - deyə otasına tərəf yoldəndi, gedib otasının qapısını bağlayıb bayraq cıxdı. Nadimegilin möhəlləsinə gedib bir divara söykənib, agor Nadıme bayraq çıxsa, ona təmaza etmək niyyatlı durmurdı. Bu halda, o, möhəllədə olan adamların eştidi, Nadıma bii neçə günə at-aanası ile borabor öz şəhərlərinə gedəcəklər. Rehman bu xəberi eşidib tez geri qayırdı; otasına yetişib cəmi mülk w malını satı hamisini pui edib cibinə qoydu.” Nadıma nəryə gedərsə, bari onuñ dälincə gedəcəyəm deyib yola hazırlaşdı.

“MƏHƏBBƏT UĞRUNDAN
SİYASƏT”

Rohman otasında eğlşerek özü ikti
xeyallâşan danıştı, sevgilisi Nâdimîn
mehbوبîni ürâğından çıxartmaq isteyir.
Nesîr ilden bori har işinî ataraq birzâr
mahbubi olan Nâdimîn dâlucu düş
masını dârxatî edârak bir aza fikirlesdi.
Ürâğında deyirdi : "Xeyîr! Daha bundan
sonra heç Nâdimîn fikrin çekmeyeace
ğam, heç ann adını yâdına salımıyaca
ğam. Budur, üç ilen bari ann fikri île ol
duğum halda, her bir mülk-mâlim az qâlit
olmândı çixsin. Az qâlib bedbect olam
Hünâz Nâdimâ... men harâ?... Yox."

CƏFƏR BÜNYADZADƏ VƏ ONUN “MƏHƏBBƏT UĞRUNDA SİYASƏT” ROMANI

(Əvvəli 5-ci səhifədə)

2

Rəhman biixtiyar gəzib dolanırdı; gözləyirdi Nədiməgili havəqçü çıxacaqlar. Rəhman ev-əşığını satdıqına görə hər gecə bir qovumunun, evində yatrıldı. Rəhmanın kefi çox yaxşı idi: mülk və malından min manata kimi cam edə bilmədi. Bu pul ilə sevgilisi Nədimənin dəlinca getmək isteyordu. Bir gün səhər yuxudan durub əvvəlcə Nədimə gilin qapılarının qabağından kecdi, xəbərləşdi, dedilər ki, bu gün getməli olmadılar. Rəhman Nədimə gilin bir gün de qalmaqların xəberin eşidib bir az da öz şəhərlərində dolanıb bəzi tədarükət gərməgin dəryadı elədi. Həmin gün cüümə günü idı. Şəhərin kənarında “Cümə bazarı” var idi. Rəhman bir fayton ilə oraya getdi. Rəhman min manata kimi pulu cibində görüb xeyli yüngül-yüngül hərəkətlərə eleyordu. Məsələn, faytonçuya beş şahı pul vermək istəyəndə hamı pullarını (bumajnik) ilə çıxardıb pulların arasından qurdalayıb beş şahı çıxardı. Bu qayda ilə də “Cümə bazarı”na varid oldu cibindəki bumajnik çıxardıb faytonçuya verdikdə bəzi cibgırlar bunu gördülər... Rəhman faytonundan düşəndə cibgırlar da bunun dəlinca düşdülər. Rəhman bəzi şəylər alındıqda tomam pulunu çıxardıb elində tutardı, ona-buna göstərərdi. Cibgırlar pula havada sahib olmuşdu. Çünki qabaqdan bilirdilər ki, horif məşhur hərisdir. Rəhman bir yerdə bir danə əsa aldı, yəna cibindən pullarını çıxardıb bir neçə qəpik əsa satana verd veyləna gəzməgə: əsanı qolundan sallaşdı, bu dəfə veyləna gəzməgə başladı. Bu halda cibgırlar buna yan alıb çox asanlıqla cibində olan min manatı (bumajnik) ilə çıxardılar. Bazardan xaric olub bölüşməgə getdiłar.

Rəhman bir az tamaşa etdiğindən sonra ürəğində bəzi xiyallar etməgə başladı: “evi və evdə olan cümlə mallarımı satmışam, bu saat min manata kimi nəğd cibində pulum var; bu gün - səbahda Nədiməgili yola düşəcəklər, hər şəhərə getsələr mən de gedərəm, onlar hər şey ilə getsələr, bən de gedərəm. Pulum ki, var, cəhənnəm olsun min manat, on min manat. Təki Nədimə gözümüzün öndən uzaq olmasın”. Bu xiyal ilə alış-verişçilərə tamaşa edə-edə gəzib dolanırdı. Bir çəkmə satan dükəninin qabağına yetişdi. Ayağındakı çəkmə xərəb olduğunu görə çəkməsinini təzələmək istədi. Bir çəkmə danişən ayağına taxdı. Ayağındaki köhnə çəkmələri də bir fəqirə bağışladı. Əlin cibinə salıb çəkməsinin pulunu vermək istədi: “ax, cibində pulum var idı, çıxardılar, lap bu saət cibində id!” - deyə qızızar -bozardı, həli digərgin oldu. Gəzdigi yerlərin düberə dəlaşmaq istədi. Çəkməçi bunun ətəğindən yapışip “daha peşiman olmuyasan, çəkməni çıxarı! Bu uyular lazım degil!” - deyə çox hiddətlə Rəhmanın silkaladı, Rəhmanın ayağında çəkməsini çıxardı. Rəhman öz çəkmələrini də fəqirə verib, nə etməli? Ayaqyalın gəzsinmi? Nə edəcək? Çaro yoxdur. Pulu yox çəkmə alsın. Bir tanışdı da yoxdur ki, onların birisindən bi az pul alınsın. Nəəlac qalaraq ayaqyalın, əlində əsa təcili bir halda “Cümə bazarı”nı dəlinənə başladı. Rəhman iki seydən ötrü dolanırdı: biri min manatdan ötrü. Min manat heç! Getdi! Daha onu tapmaq olmaz. Cibgırlar onu bölüşüb də. İkinci axtarlığı şey qoriba bir seydən ötrü idi. Çəkmə alındı zəman çəkməsini bir qeyrsinə bağışlamışdı. İmdi anın üçün dolanırdı ki, onu tapsın, yənə öz köhnə çəkmələrini alıb ayağına taqsın. Heyfa ki, hər nə

qədər gözdi-dolandısa onu tapa bilmədi. Bazar əhli buna baxıb güllərlərdi. Bazarın nadincə cəvənləri bunu “uraya” basıb əl çalırdılar. Rəhman isə bunnara qulaq verməyib elindəki əsanı dolandırı-dolandırı cibgırların dəlinca axtarıldı. Gazib-dolandı; nə cibgırlardan vo no da fəqirdən bir xəbər ala bilmədi. Çarosiz qalıb geri qayıtməq istədi. Burada neçə sual yeri gelir. Rəhman no ilə geri qayıtdı? Rəhman bir neçə saat qabaqkı halından doğışmış idi ya yox?

Bu suallara cavab vermək Rəhmanın üzünü görənlər bilərlər. Onun o saatdəki halını heç qayda ilə yazılabilir məməkən deyil. Bir saat qabaqça fayton ilə min manat cibində olan bir əfəndi imdi ayaqyalın, əlində bir esa, pulunu da itirmiş geri qayıdır. Bir saat bundan əvvəl fikir eləyib, deyirdi ki, “Nədiməgili hər tərəfə getsələr, bən de onları dəlinca gedərəm, onlar hər nəyə mənşələr, bən də minəm”. Amma imdi isə böylə deməyər. Deyir ki, “Nədimə hər tərəfə getsələr, bən de gedərəm. Lakin bu getmək bənən çox çətin olacaq. Çünkü pul yoxdu ki, bən də onlar maşına mindikdə və qeyri bir şeyə mindikdə bən də minəm. Yəqin ki, dəbən qoymazlar pulsuz minəm. Qoymasınlar! Onlar qoymasınlar, bən Nədimədən ayrırammam? Qoymasınlar, nə galib Allahveron ayaqlarına. Ayaqla gedərəm.” Bu hal ilə Nədimə gilin qapısına yetişdi. Buna xəbər verdilər ki, Nədimə gil yola düşdülər. Bu xəbəri eşidər-eşitməz həli doğışdı. Vəqzala tərəf yönəldi, gedib yetişdi. Bu halda üçüncü zəng vuruldu. Maşın yola düşdü. Rəhman ayaqyalın, əlində esa o tərəf bu tərəfə gəzmişdi. Heç kəsden bir bilet tapa bilmədi! Budur, maşın vəqzaldan hərəkət edib gedir; Rəhman baxır, Nədimə gili öz qovum-aqrabalardan “Salamet olun” səslərini eşitməkdən ötrü maşının pəncərələrindən baxırdılar; hər iki tərəfdən yaylıqlar açılıb, bir-birlərin salamətlər yolları. Maşın vəqzaldan ayrıldı - gurultu ilə yola düşüb getdi. Səda, 1910, N 244.

3

Rəhman gözünü maşının dəlinca zillədi. O qədər baxdı ki, maşını görə bilmədi. Maşın uzaqlaşış gözdən qayat oldu. Amma Rəhman qoribə hələ düşüb, biixtiyar o yan-bu yan-dolanır. Mülk və mal getdi; hətta ayağındaçı çəkmələrini də bəla qaib etmiş. Nədimə de getdi. Mülk və malını satdı ki, “Nədimənin dəlinca gedərəm” mülk və maldan cəm etdiyi pulları da cibgırlar cibindən çıxardılar; bu qədər zorər və ziyanə mütəhəmmil olub deyirdi ki.” Təki Nədimə sağ olsun! Budur Nədiməgili de maşın ilə öz şəhərlərinə tərəf getməgə başladılar. Rəhman bir tərəfdə əgəlib böyle bir fikrə getdi: “Rəhman! Gel buradan qayıt! Bəsdir bu qədər zəhmətlərə mütəhəmmil oldun. Nədimənin məhəbbətini ürəğindən tulla. Öz alış-verişinən maşşul ol!” Bir az dayandı. Sonra böylə bir fikrə başladı: “heç insaf deyilki, neçə illər əzab və əziyyətlərə qatışasın, bir gün Nədimədən əl çəkəsən. Yox! Ayaqyalın, piyada da olsa gərk Nədimənin dəlinca gedəm.” Ayağa qaxdı. Şəhərdən ayrılmışını dərtkatı eləyib özünü hazırladı. Hərçənd ki, hazırlanmağa bir şeyi yox idi. Bir yerdə öz üçün hörmət qoymamışdı. Mülk və malını satıldığından sonra adı pislənmışdı. Bir qədər də pulu yox idi ki, bəzi tədarükəti hazırlasın. Yenə uzaq səfərə gedəcəkündən ötrü bəzi yavuq qovumlarının yanına gedib görüşmək istədi. Lakin ayağında çəkməsi də olma-mağına görə həcalət çəkdi. utandı: “Eh,

hamısı cəhənnəm olsun! Təki bir gün Nədiməni tez görün” - deyə maşının yolunu dutub getməgə başladı. Şəhərdən kənar oldu. Bir qədər getdikdən sonra Günəş qürub etməgə başladı. Rəhman gecəni əqləməyə görə özünə bər məkan aramağa başladı. O tərəf, bu tərəfə göz gəzdirdi. Şəhərdən çox uzaqlaşdırılmışa görə şəhərin heç işşələrini da görmüyordu. Bir az da getdi, iləridə gözünə bir qəbristənliq sataşdı, o tərəfə getdi. Gedib yetişdi. Qəbiristanın kənarında durub bir az uzaqdan tamaşa etməgə başladı. Rəhman baxırdı. Qəbristanın hankı tərəfində məskən tutacağını xəyalasındı. Gözünə qəbristən orta tərəfində parlayan iki uca qəbr göründü. O qəbrlərə getməgə başladı. Getdi yetişdi. Bir-birinin yanında tikilmiş iki qəbrdir. Bunların hər ikisi bir qayda ilə tikilib və bir ziynət ilə tozın olunmuşdur. Təzəcə rənglənilər. Günəşin qürub vəqti olduğunda görə Günəşdən hasıl qalan zəif şəfəqlər bu qəbrlərin üstə düzdükədə kəsb-qüvvət eləyor, parlayor. Rəhman bunlara diqqət ilə baxırdı. Bunların o torəf bu tərəfinə keçərək təciliyində və bunların üstündə yazılın yazıları oxuduqda bunların biri zükür, digəri anası təfəssi olmaqlığını bildi. Növbənöy xəyallar ilə maşşul idi. “Aya, bunlar aşiq-məşəq qəbridirimi? Nə oxşayor. Aya bunlar bir vəqtdə biri-birlərinin sevirlərmiş. İmdi nə rahətə yetişər! Baxın, heç birindən bir səs belə yoxdur. Nəyinkı bunlardan, hətta qalan yüz minlərə burada yatan insanlardan dəxli bir səs gəlməyər. Hamisi yatıb...” bu vəqtdə Günəş qürub elədi, aləmi zülmət bürüdü. Rəhman özünə bir yataq yeri təyin etməgə başlıdı. Qeyri bir yer xoşuna gəlmədi. Bu iki qəbrin arasında sakın olmaqlığı masləhət gördü. Əvət, sakın olub qəbiristanın qarənqəqəcədə mənzəreyi-kədər efzəsinə baxırdı. Qəbristanı sakit-sessiz görüb böylə bir fikrə başlayordu: “yüz minlərə qəbr dərinində topraqlar içinde yatan zələm insanlar! Nişə tarpon-miyorsunuz? Aya, nişə zülmər icra etmeyorsunuz? Qalxin, qalxin; məzəlm kimsələrə əziyyət verin. Nişə sakitsiniz? Nişə yatmışsınız? Nişə ösən qarşalarınızı bir zərbə-fəlakət ilə üzüyüyüli yığmayıorsunuz? Durun, yenə də cümlənin hüququna təcavüz etməgə başlayın. Cümləni təzyiqat altına paymal edin! Hah, hah, yəqinkı, dura bilseydi-niz, durardınız. Lakin mümkin olmayor. Aci-acı əsləhələr dutan əliniz burada çürümüş! Könüllər sindiran təkamları meydana çıxaran üzvər məhv olunub getmiş, yəqin ki bu saat qəfəmən çoxları da toz-topraq ilə dolmuş.” Rəhman böylə göftügündən sonra bir az yatıb dincəlmək istədi. İki qəbrin arasında uzanıb yuxuya getdi. Aləmiyiroyada gözünən qabağında bu növ ilə bir mənzərə nümayən olmağa başladı: qəbristanın cümlə qəbirləri lərzəyə galırdılar, əsib-əsib axırdı iki qəbrdən, hankısı ki, onların arasında yatmış idi, iki insan qaldı. Bunu başının üstündən biri-birlərinə yetişmək üçün uzandılar. Uzanıb hər ikisi qonuşular, dərğüs oldular. Qəbrlər hərəkətdən qaldı: uca avaz ilə “nə xoşbəxt oldunuz ki, qəbirde olsa bir-birinizi görməgə müvafiq oldunuz. Yenə sədət-lisiniz, ay aşiq və məşəq” - deyə bir səs eşitdi. Rəhman əl uzadı onların dəminən yapışmaq istədi. Yenə öz məkanlarına qəkildilər. Rəhman əli heç yera çatmadı, hövlnək əlini geri çəkdi. Bu halda yuxudan aylıb heç kəsi görmədi. Səda, 1910, N 250.

(Davamı var)